

Ekonomporträttet

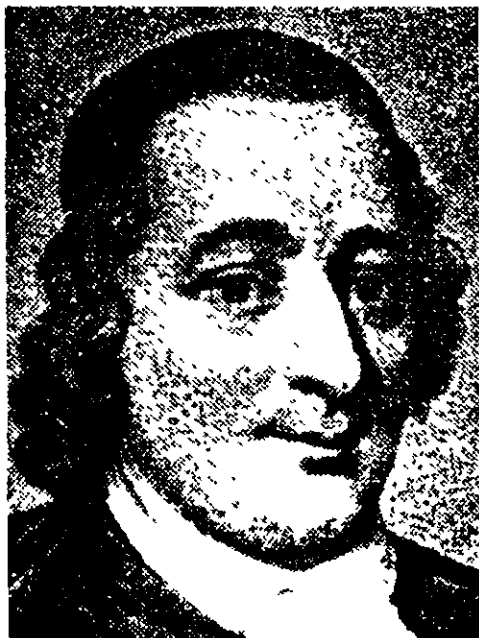
LARS MAGNUSSON

Anders Chydenius

År 1763 utlyste den svenska Vetenskapsakademien en pristävlan rörande ett av tidens mest brännande spörsmål: befolkningsfrågan. Pristävlingar var ett vanligt sätt under frihetstiden att söka svar på kontroversiella politiska spörsmål, och flera rörde just befolkningsfrågan. Det är knappast någon överdrift att påstå att samtiden var besatt av just denna fråga. För politiker och ekonomiska debattörer stod det klart att folkrikedom i länder som Holland och England var en förutsättning för deras ekonomiska och politiska styrka. En myckenhet av människor skapade grund för specialisering och flit, för handel och industri – samt låga löner. Men Sverige var inte bara glest befolkat från början; nästan som ett axiom antog den samtida debatten att Sverige hotades av utvandring och emigration. Vetenskapsakademien ställde nu frågan om orsakerna bakom denna påstådda – men

egentligen aldrig påvisade – avtappning av folk till utlandet: "Hvad kan vara orsaken, at sådan myckenhet svenskt folk årligen flyttar ut ur landet?"

Sammanlagt 30 svar inkom för att granskas av akademien (Schauman [1908, s 48]). Flera av dessa var dock enligt bedömnarna "så enfaldigt skrivne" att de ej fordrade någon kommentar. Andra föll därför att de uttryckte felaktiga politiska

Anders Chydenius – en finländsk Adam Smith?

Docent LARS MAGNUSSON är verksam vid Ekonomisk-historiska institutionen vid Uppsala universitet. Han forskar för närvarande bl a om den merkantilistiska teoribildningen, dess ursprung och tolkning i ett allmäneuropeiskt perspektiv.

ståndpunkter: särskilt när man oförskämt nog skylldes folkbrist och utflyttning på det existerande privilegie- och regleringsväsendet och hävdade den kätterska åsikten att man skulle "öfverlemna alla näringar till hvar och ens enskylda fria besörjande" (Petander [1912, s231 ff]). Detta var ett utslag av den värsta sorten av politiskt fritänkeri och fick inte uppmuntras, hävdade t ex en av granskarna, Ulric Rudenschöld.

Till den senare kategorien av svar hörde en liten skrift författad av en helt okänd prästman från det avlägsna Österbotten, Anders Chydenius. Den kom att tryckas två år senare när författaren var ombud för sin hemorts prästestånd vid den stormiga 1765/66 års riksdag, då piskan ven över det gamla hattstyret. Hattarna beskylldes för att ha lett landet till ekonomiskt och politiskt kaos liksom för brottsligt förfarande när det gällde rikets finanser. Som viktigaste orsak till den antagna utflyttningen fann Chydenius det existerande ekonomiska regleringsraseriet och bristen på "tillräcklig frihet att på allt anständigt sätt befordra sin lycka" (Chydenius [1765a, s7]).¹ Skråväsendet hindrade utvecklingen av en blomstrande industri – både på landsbygden och i städerna. Samma negativa effekt hade det gällande förbudet mot bondeslöjden. Förbuden mot landsköp innebar vidare att utvecklingen av en blomstrande inre marknad hämmades liksom att jordbruksnäringslivet allvarligt skadades. På samma sätt ledde förbuden mot exporthandel, utom för vissa privilegierade sk stapelstäder – det berömda produktplakatet – till att hela landsändar hotades av förkvävning. Och här pekade författaren – bördig som han var från Österbotten – särskilt på det bottniska handelstvånget som tvingade exporthandeln av tjära och trävaror att ta vägen över Stockholm istället för att direkt skeppas till de utländska avnämarna. På det här sättet gick författaren igenom bransch efter bransch och överallt såg han politiska hinder för näringarnas

tillväxt och förkovran. Hans lösning var lika enkel som den var radikal. Bara genom att låta bonden, hemslöjdaren, handelsmannen och arbetaren få söka sin fria utkomst kunde avflyttningen av människor stoppas och befolkningen öka: "Märker man stora utflyttningar, kan man tryggt sluta: der måste vara något tvång; men skocka sig innebyggarna någonstades är det inte annat än friheten, som kan locka dem dit" (Chydenius [1765a, s8]).

Anders Chydenius

Den som yttrade dessa kätterska åsikter var alltså en enkel kaplan i Nedervetil socken, född i Österbotten 1729. Anders Chydenius tillhörde en släkt av prästmän och både hans far och morfar hade varit kyrkoherdar. När Chydenius dog 1803 hade han avancerat till att bli en relativt välbeställd kontraktsprost – känd för sina ortodoxa teologiska åsikter. Han hade först studerat vid Åbo akademi, men flyttade 1750 över till Uppsala där han disputerade året därefter. År 1753 var han tillbaka i Åbo och tog där ut en filosofie magisterexamen samt prästvigdes. Han utnämndes till predikant och därefter kaplan i Nedervetil socken. Från 1770 fungerade han som kyrkoherde och därefter som prost och kontraktsprost i Gamla Karleby där han blev kvar till sin död.

Som student i Åbo och Uppsala tycks han främst ha ägnat sig åt naturvetenskaperna, matematiken och filosofin. Det finns inga belägg för att han någonsin bevisade ekonomiprofessorn Anders Berchs föreläsningar i Uppsala eller att han under denna tid ägnade detta ämne någon tankemöda. Däremot disputerade han i Åbo för Per Kalm, som var landets andre professor i ämnet, men med en avhandling om amerikanska näverbåtar (Schauman [1908], Heckscher [1929], Pal-

¹ Sidhänvisningarna till Chydenius verk – utom Chydenius [1799a] och [1799b] – avser avtrycket i Palmén [1880].

mén [1880], Uhr [1963]).

Nu var det inte från det akademiska hållet som Chydenius närmade sig de ekonomiska frågorna. Det var kanske inte så underligt med tanke på vad ekonomiförhållandena innehöll under denna tid, vilket befann sig ljusår ifrån det politiskt dagsaktuella: praktisk ekonomi, jordbrukskötsel, kameralistik och juridik (Liedman [1986]). Snarare var det hans starka intresse för politik – och en radikal sådan! – som förde honom till ekonomin. Detta intresse ledde honom också till att väljas som ombud till flera riksdagar, först 1765/66, sedan 1768 – en riksdag som han dock inte kom att delta i eftersom de österbottniska prästerna inte hade varit så noga med procedurfrågorna och därmed försummat att utse sitt ombud på ett korrekt och lagfäst sätt – samt även 1778/79 och 1792. Det sistnämnda gällde dock bara för en kort sejour strax före mordet på Gustav III, under vilken tid Chydenius inte utträttade särskilt mycket.

Vid de tidigare riksdagarna var han däremot i hög grad aktiv. Vid 1765/66 års riksdag var han en av de argaste och radikalaste mössorna. Både i deputationerna och vid prästeståndets möten krävde han sträng räfst och rättarting med de ledande "växelvinglarna" inom hattpartiet och yrkade på stränga straff (Schauman [1908, s 56 ff], Palmén [1880]). Men hans karriär som mössa var kort. Typiskt för Chydenius radikalism var att han innan riksdagen hade avslutats på våren 1766 redan hade tagit avstånd från mössorna. Senare blev han en varm anhängare av Gustav III:s statsvälkning och tillhörde dem som stödde de ökade maktbefogenheter som denne hade skaffat sig genom kuppen av år 1789, den s k Förenings- och säkerhetsakten.

Särskilt aktiv var han alltså vid 1765/66 års riksdag. Det var också under detta år som flertalet av hans ekonomiska skrifter publicerades. Detta gällde hans svar på Vetenskapsakademiens pristävling, men den hade som vi såg författats redan två

år tidigare. Det gällde också den radikala *Källan till rikets wanmagt* [1765b], som publicerades anonymt i pamflettform under april månad. Någon månad därefter publicerade han den skrift som – åtminstone enligt sentida bedömare (Heckscher [1929] – var hans "i principiellt hänseende märkligaste": *Den nationnelle winsten* [1765c]. Liksom den föregående skriften var även denna ett tunt häfte – bara ca 40 sidor tjock och indelad i 33 korta paragrafer enligt tidens modell. Men trots sitt blygsamma omfång är detta en koncist skriven text fylld av kontroversiellt sprangstoff – som vi snart skall se. Vidare publicerade en av tidens mera kända ekonomiska skriftställare, Edvard Runeberg, en motskrift till *Källan till rikets wanmagt* vilket gav Chydenius anledning att i november samma år publicera sitt *Omständeligt svar på den genom trycket utkomne vederläggning af skriften kallad: källan till rikets wanmagt* [1765d]. Till detta kom ytterligare skrifter under samma år, bl a riktade mot det bottniska handelstvånget [1765e] samt den under 1766 publicerade *Rikets hjälp genom en naturlig finance-system* [1766], den sista också utgiven under eget namn.

Det var också denna skrift som ledde till att Chydenius i förtid fick ta avsked ifrån sin riksdagsmannasyssla. I skriften vände han sig starkt emot den deflationspolitik som mössorna företrädde – vilken naturligtvis var en reaktion mot hattarnas inflationsdrivande politik – och förespråkade istället en myntrealisation (i praktiken en devalvering) som han menade skulle ha gynnsamma följder för industri och handel. Skriften hade passerat censorn Oelreichs vaksamma öga, men det uppstod tveksamheter kring dess politiska status. Eftersom ståndet måste medgiva publicering i fall som detta förblev det oklart om inlägget uttryckte prästeståndets samlade åsikter eller bara Chydenius uppfattning. Ståndet, inklusive Chydenius, hade ju tidigare stött deflationspolitiken och kunde nu anklagas för politiskt

vingleri. Händelsen drogs inför sekreta utskottet och pamflettens författare kallades till förhör. Händelsen var pinsam och prästeståndet beslutade sig för att beröva Chydenius hans riksdagsmannaskap, vilket också skedde i juli 1766.

Efter att under flera år ha skött sin andliga syssla borta i Österbotten återkom Chydenius till sitt författarskap under sin period som riksdagsman 1778/79. Det var nu han författade sina beryktade inlägg mot den gällande tjänstehjonslagstiftningen, främst i skriften *Tänkar om husbönders och tjenstehjons naturliga rätt* [1778]. På ett sätt som aldrig tidigare tog han parti för tjänstehjon och arbetare som enligt gällande lagstiftning var omynsigförklarade och stod under ett godtyckligt husbondevälde. Han försvarade arbetarnas rätt att fritt söka sin utkomst och näring och han menade att arbetarnas och husböndernas rättigheter och skyldigheter skulle regleras genom fritt överenskomna arbetskontrakt. På samma sätt tog han avstånd från olika former av patriarkaliskt husbondevälde och övervåld, inte minst den flitigt förekommande husagan. Vid samma riksdag propagerade han också – under starkt motstånd från majoriteten inom prästeståndet – för en odelad religionsfrihet. Han tog initiativ till det memorial i frågan som förelades Gustav III och som ledde till beslutet 1781 om religionsfrihet.

Även senare tillkom några skrifter från Chydenius penna. Under det sista årtiondet av sitt liv tycks han främst varit intresserad av jordbrukets problem. Synpunkter på jordbrukets upphjälpande förekommer visserligen även tidigare hos Chydenius (tex i [1765b]). Men nu tog han upp frågan mera samlad, bl.a. författade han ett förslag om det finländska lantbrukets upphjälpande [1799a] och en pamflett som argumenterade för Lapplands uppodlande [1799b]. I båda dessa skrifter förespråkade han ekonomiskt liberala ståndpunkter av en typ som han gjort sig allmänt bekant för, men nu på

jordbrukets område. Sålunda talar han här för ett rationellt skiftande liksom för en oinskränkt privat ägande- och dispositionsrätt av jorden. Det som "fiätra Finska Landtmännens idoghet och arbetsdrift" är, enligt Chydenius, "alla våra hushålls författningar och lagar". Bara genom att avlägsna allt sådant som stod i vägen för den enskildes rättighet att fritt söka "egennyttan" kunde jordbruket upphjälpas (Chydenius [1799a, s 568]).

Ekonomisk liberalism

Som en röd tråd genom Chydenius författarskap löper hans principiella ställningstagande för ekonomisk liberalism. Som vi sett bryter han lanssen över den gällande regleringspolitiken både när det gäller handel och sjöfart, hantverk och jordbruk. Men att förespråka en friare handel eller to m ökad näringsfrihet var självfallet inte helt originellt vid denna tid – inte ens i Sverige. På samma sätt som tex i England uppträdde ett antal "reformmerkantilister" som gick till storms mot olika former av protektionism, hävdade skråväsendets hämmande inverkan på näringarna etc. Sådana tendenser fanns redan hos äldre svenska auktoriteter som Christoffer Polhem, Emanuel Swedenborg och Lars Salvius – författare som Chydenius uppenbarligen tagit starkt intryck av (Heckscher [1929, s 527], Petander [1912, s 278 f]). Radikala uppfattningar i denna riktning kunde också inhämtas hos kända skribenter som var samtida med Chydenius, särskilt Anders Nordencrantz och Carl Fredric Scheffer som båda under 1750-talet hade förespråkats näringsfrihet, "nyttan af en oinskränkt frihet uti alla slögder" (Scheffer [1755, s 7]) – eller hos Per Stenhagen som år 1762 i en liten pamflett hävdade behovet av en friare handel, inte minst på Österbotten (Petander [1912], Schauman [1910], Magnusson [1989], Heckscher [1949]).

I den svenska ekonomiska debatten under Frihetstiden var alltså Chydenius en i

raden av skribenter som förspråkade ökad ekonomisk liberalism. Men Chydenius avvek i så måtto att han gjorde detta på ett mera konsekvent och genomtänkt sätt än någon annan – möjligen med undantag av Nordencrantz (Magnusson [1989, 1991]). Sålunda utgår han i sina krav på näringsfrihet och fri handel ifrån en principiell grundval och inte bara ifrån en empiriskt konstaterad nytta. Företrädarna för den gällande regleringspolitiken menade att ekonomisk frihet ledde till kaos och oordning. Anders Berch undrade t ex för att understödja kraven på en ordnad och planerad ekonomi och mot ökad konkurrens: "Varför göra någonting krokigt när man kan göra det rakt?" (Berch [1749, s 15]).

Chydenius hade en helt annan utgångspunkt. Hans viktigaste argument för ökad frihet utgick ifrån idén om "den osynliga handen". Själva den "naturliga ordningen" påbjöd att "...hvar enskildt söker sjelfmant up det stället och den näring där han bäst ökar den Nationale Winsten, om författningarna intet stänga honom därifrån" (Chydenius [1765c, s29]). Hans devis var: "Hvar och en söker sitt bästa". Och om detta skedde skulle det också leda till största nytta för hela samhället. Vid första påseende kan man tycka att Chydenius här – som den relativt ortodoxa prästman han var – kom farligt nära Mandevilles åsikt, av samtiden stämplad som omoralisk, att *private vices* ledde till *public benefits*. Men denna koppling är bara skenbar. I själva verket, och på samma sätt som Smith, är han en strång moralist. För det första utgår han ifrån en naturrättslig ståndpunkt och betonar förekomsten av en naturligt styrd och förnuftig ordning. Samhället vilar på bestämda lagar som ger människorna vissa rättigheter och skyldigheter: frihet men också (som hos Adam Smith) skyldigheten att hjälpa de svaga. Samhället vilar på "frihet" och "människokärlek" säger han i ett sammanhang (Chydenius [1765, s 102]). Och detta står inte långt ifrån

Smiths betonande av medkänslan som en viktig ingrediens i samhällslivet – något som skulle balansera de eventuellt råa effekterna av den fria konkurrensen (Smith [1759]; Hont-Ignatieff [1983]; Campbell-Skinner [1982]). Chydenius hävdar vidare att den naturliga ordningen, vilken ytterst är Guds verk, gjort människan till en social och "sällskapslik" varelse (Chydenius [1765a, s 36]):

"Behofven äro mångahanda, och ingen har gifwits, som utan andras tilhjelp kunnat förwärwa sig hålst det nodvandiga, och knapt någon Nation, som icke tarfwat den andra. Allmagten har sjelf gjort vårt slagte sådant, at wi skole hjelpas åt. Hindras detta gemensamma bitrade inom Nation...så sker det emot Naturen" (Chydenius [1765c, s26]).

Till skillnad från de mera konservativa ekonomiska skribenterna som hämtade stöd i teorin om det sociala kontraktet för sina åsikter om en stark stat som reglerade ekonomin – en Anders Berch, Johan Fredrik Kryger eller Edvard Runeberg – så hävdade Chydenius principen om det civila samhället vid sidan av staten. Människorna var av naturen fria och sociala. De var inga vildar som behövde tuktas av en strängt reglerande stat, och därmed upprätta ett kontrakt för att skydda sig från sig själva. Genom att i det civila samhället fritt få handla och byta, idka näringar och "söka sitt bästa" – desto "...mera skaffa de samhaller och hvar enskild styrka och vältrefnad och tvärt om" (Chydenius [1765a, s369]). Problemet när staten blandade sig i var i grund och botten att "makt korrumpar". Risker var nämligen att egennyttan hos en liten grupp – vilket det fanns näraliggande exempel på i samtiden – i allt för hög grad kom att vägleda statens göranden och låtanden. Mot detta ställde Chydenius det civila samhället: "Det lättar högsta Magten från tusende oroliga bekymmer, författningar och inseenden, då den enskilda och Nationale winsten smälta tilsammans

i et Interesse, och den skadade egennyttan som under författningarna alltid söker sig någon gömma, kan då säkrast controlle- ras genom inbördes täflan”(Chydenius [1765c, s 60]).

Kritik av merkantilismen

Merkantilismen har i den ekonomiska idétraditionen fått beteckna doktriner som betonar protektionism som ett huvudmedel för en enskild stat att uppnå ekonomisk tillväxt och modernisering – särskilt i form av teorin om det gynnsamma exportöverskottet, den positiva handelsbalansen. Även i Sverige under frihetstiden fanns det sådana som hävdade denna teori, tex Anders Berch [1747, s334]. Under årtionden har det stötts och blötts kring hur teorin om den positiva handelsbalansen skall förstås och tolkas. Den äldre uppfattningen som leder tillbaka till Mirabeau på 1760-talet (Magnusson [1987]) att merkantilisterna helt enkelt skulle ha sammanblandat ett samhälles välstånd med dess tillgång på reda mynt – en slags bullionism alltså – har tillbakavisats av den moderna forskningen. Samma sak gäller en annan tes som snarare syftar på den kameralism som var vanlig under 1600-talet i vissa centraleuropiska länder: att exportöverskottet syftade till att berika den enväldige monarken som på detta sätt kunde lägga ut mera pengar på krig och lyxkonsumtion, oavsett om det berikade nationen som helhet eller inte.

Den moderna forskningen har dock kunnat visa att 1600-talets och det tidiga 1700-talets merkantilister var mera sofistikerade än så. Sålunda har man påpekat att många ”merkantilister” visst insåg att välstånd i första hand skapades genom arbete och industri. Med ”den positiva handelsbalansen” menade man i stället förbättrade *terms-of-trade*. Detta kunde åstadkommas antingen genom att man via protektionistiska åtgärder skyddade den inhemska industrin och på sikt övergick

från export av råvaror till export av mera begärliga industrivaror eller genom att ett inflöde av penningmedel tilläts leda till en ökning av den interna prisnivån. Detta ledde – givet en låg priselasticitet – till förbättrade *terms-of-trade*. Att marknaderna var så styrda och genomreglerade att de knappast reagerade på prisförändringar är ett institutionellt faktum som ofta framhävs för denna tid (Wilson [1965, 1969], Herlitz [1965], Perrotta [1991], Hobsbawm [1965] och Suviranta [1923]).

Mot bakgrund av detta har särskilt den äldre svenska forskningen haft svårt att placera in Chydenius i den traditionella ekonomiska idéhistorien. Både Heckscher [1936] och Petander [1912] betonar att Chydenius när det gäller synen på värde stod mitt emellan en merkantilistisk och en liberal uppfattning som pekade framåt mot tex Adam Smith. I sin mest principiella skrift, *Den nationale wintten*, hävdar Chydenius å ena sidan att ”I myckenheten af tilwerkningar...består således et folks rikedom”. Det är alltså arbetet och fliten som i första hand skapar en nations rikedom – en klart ”anti-merkantilistisk” ståndpunkt. Å andra sidan tycks han samtidigt hävda en traditionell merkantilistisk uppfattning: ”Hwad de utgående warors warde öfwerstiger de inkommandes, kallas rätteligen Nationens wint” (Chydenius [1765c, s27]). Men förvirringen ökar ytterligare genom att Chydenius samtidigt tillbakavisar allt tal om att export av mynt skall stoppas eller att man bör stödja exporten genom premier – mot det sista är han entydigt negativ. Är det så som Heckscher [1929] framhåller att Chydenius inte riktigt kan hålla reda på vad han säger dels teoretiskt, dels praktiskt-ekonomiskt?

Men kanske rymmer dessa uttalanden ändå inte någon direkt motsägelser. För det första är det tydligt, som Uhr påpekat, att Chydenius ändå i första hand betonade att ett lands rikedom består i dess produktiva förmåga: uttalanden i denna riktning förekommer mera ymnigt (Uhr

[1963, s 40f]). Men för det andra – och viktigare – är Chydenius diskussion mycket mera komplex än vad som tidigare ofta antagits. Å ena sidan är han noga med att betona att ett lands rikedom består i "värdet" av en "myckenhet af tilwerkningar", något som avspeglas bl a i dess *terms-of-trade*. Ännu viktigare är att han i första hand talar om den relativa vinst eller förlust som kan uppkomma genom utrikeshandel: "Men en mindre förlust emot en större kallas relative dess winst, och på lika sätt får en mindre winst då en större kan ärnås, namn af förlust". Det är alltså ett slags idé om komparativa fördelar som här föresvävar Chydenius. En nation bör koncentrera sig på att tillverka det som hon är bäst på: "... at en Nation icke winner därigenom, at hon syslösättes med många slags handteringar, utan därigenom, at hon arbetar i de näringar som bäst betala sig, det är, hwarest minsta antal människor kunna frambringa waror til det högsta warde" (Chydenius [1765c, s 28]).

Chydenius kan alltså knappast påstås ha omfattat en mera ortodox version av handelsbalansläran. Oavsett hur denna ytterst skall tolkas så står han långt ifrån varje uppfattning att man med artificiella medel skall upprätthålla ett exportöverskott. Istället påpekar han att en exporthandel som bygger på att människor syslösätts där det "bäst betala[r] sig" leder till komparativa fördelar vilket i sin tur leder till att den "nationella winsten" ökar. Inte heller kan Chydenius påstås ha varit – fastän Heckscher antyder motsatsen – en anhängare av teorin om nyttan av en stor befolkning som var gängse bland vissa av 1600-talets engelska merkantilister, Child, Davenant, med flera (Furniss [1920]). Visserligen hävdade han att en stor befolkning var någonting bra. Men han vände på resonemanget i förhållande till de engelska merkantilisterna. En ökad befolkning var en *foljd* av ett blomstrande jordbruk och av de övriga näringarnas tillväxt och utgjorde ingenting gott i sig. Som

särskilt framgår i *Tankar om husbönders och tienstehions naturliga rätt* [1779] var han inte heller någon principiell anhängare av de låga lönernas politik. Visserligen insåg han att en ökad befolkning kunde få sådana följder. Men i huvudsak skulle upprättandet av kontraktsmässiga förhållanden som möjliggjorde ett fritt sökande av utkomst istället leda till klara förbättringar för arbetarna. Bara på det sättet skulle de kunna hindras att drivas ur riket, menade han. Att ett lands rikedom på något sätt skulle ligga i en myckenhet av fattiga tillbakavisade han bestämt (Uhr [1963, s 23 f]).

Penningdiskussion

Chydenius huvudsakliga produktion i ekonomiska ämnen härrör alltså från mitten av 1760-talet och uppkommer i samband med hans deltagande i 1765/66 års riksdag. Vid denna riksdag gör han sig främst till talesman för en radikal ekonomisk liberalism. Särskilt i broschyren *Den nationale winsten* presenterar han en centralekonomisk analys som försöker visa hur frihandel och näringsfrihet för den enskilde leder till nationens förkovran som helhet.

I samband med denna riksdag tillkommer också Chydenius bidrag till den penningpolitiska diskussionen i form av pamfletten *Rikets hjelp genom en naturlig finance-system* [1766], vars publicering som vi såg ledde till hans fall. I första hand var denna skrift en häftig attack på den politik som sedan några år vägledde mössorna: att successivt genom indragning av sedlar "fälla kursen" eller höja penningvärdet. En sådan politik skulle bara leda till att näringarna drabbades och arbetare drevs ut ur riket, hävdade han. Istället förespråkade han en snabb myntrealisation (devalvering) följt av en politik som i fortsättningen gick ut på att valutan skulle fluktuerat fritt i takt med silver- och guldpriset samt att sedelstocken skulle anpassas till tillgången på "redbara" mynt –

alltså ungefär samma tanke som redan tidigare och med större konsekvens förespråkats av Christiernin (se tex Heckscher [1949, s 765 ff]). Vad Chydenius på denna punkt hade att säga var således föga unikt. Å andra sidan passar naturligtvis hans betoning av hur viktigt ett "naturligt" kreditsystem var för handel och industri – dvs ett som vilade på lagen om tillgång och efterfrågan – onekligen in i hans allmänna liberala tankeschema.

Chydenius plats i den ekonomiska idéhistorien.

I den livliga ekonomiska diskussionen under frihetstiden har Chydenius ofta framställts som en särling. Av Carl G Uhr utnämns han tom till en föregångare till Adam Smith. Men där tex Adam Smith kom fram till sin lära genom gedigna teoretiska studier så var Chydenius väg mera naturvuxen. Enligt Uhr [1963, s 11] var han en föregångare till Smith "... who arrived independently from mercantilistic premises and by an untutored common sense approach". Till viss del är detta säkert riktigt. Som vi sett var det främst Chydenius politiska intresse – hans kritiska hållning till hattarnas regleringspolitik – som förde honom till ekonomin. Men samtidigt var Chydenius inte så teoretiskt naiv som tex Uhr vill göra honom. Det var inte i första hand empirisk kunskap eller *common sense* som ledde honom fram till hans konsekvent liberala hållning. Den tog istället sin utgångspunkt i en omfattande principiell diskussion som fördes vid denna tidpunkt. Detta skedde dock till stor del utanför ekonomiämnet i form av en vidare naturrättslig, politisk och moralfilosofisk diskussion. För att kunna sätta in Chydenius i ett idéhistoriskt sammanhang räcker det alltså knappast att rekapitulera den "rena" ekonomiska doktrinhistorien. Chydenius kan visserligen ses som en värdig representant för de reformmerkantilistiska eller tom

ekonomiskt liberala reaktioner mot merkantilismen som överallt började göra sig breda under 1700-talet, främst i England, Frankrike och Sverige. Men om vi vill förstå varifrån Chydenius hämtade inspiration måste vi alltså se utöver ekonomiämnet.

Som både Uhr och Heckscher betonar förekommer i Chydenius inga systematiska hänvisningar till utländsk litteratur, dock lyser hans beroende av Montesquieu igenom i vissa fall (Uhr [1963, s 12], Petander [1912, s 282]). I sin självbiografi nämner Chydenius själv det intryck som han tog av att läsa Anders Nordencrantz – särskilt hans beska projektil riktad mot etablissemangen med anledning av 1759/60 års riksdag (se även Schauman [1908, s 45]).

Överhuvudtaget tycks Chydenius ha betraktat Nordencrantz som sin andlige lärofader. Genom denne auktoritet kunde den unge lantprästen inte bara få argument för sin politiskt oppositionella inställning. Hos Nordencrantz fanns också – och kanske främst – en teoretiskt förankrad diskussion som just hämtade inspiration från den tidens internationella debatt kring naturrätt och moralfilosofi. Hos Nordencrantz kunde han tex finna intellektuellt stöd för tanken att den enskildes strävan att fritt söka sin lycka ledde till maximal nytta för hela samhället och om existensen av ett naturligt reglerat "civilt samhälle". Här fanns kritiken av den konservativa tolkningen av kontraktsteorin: att människorna måste avsvära sig delar av sin naturliga frihet vid inträdet i samhället. Här ekade istället en mera antropologiskt naturalistisk uppfattning om människan som bl a Hume företrodde: att människan styrdes av drifter och att staten inte kunde ses som någonting som stod ovanför dessa. Tvärtom ledde ett allt för stort ansamlade av makt på få händer till korrupktion och ekonomisk ruin. Bara ett socialt samhälle där medborgarna fritt bedrev sin näring och handlade med varandra kunde motverka

en sådan smygande korruption (Magnusson [1989]).

Kort sagt: det mesta av vad Chydenius har att säga i detta avseende kan man läsa redan hos Nordencrantz. Nordencrantz stod i sin tur i beroende av den pågående naturrättsliga och moralfilosofiska debatten – den som gick från Pufendorff via en kritik av Rousseau och kontraksteoretikerna över Montesquieu och fram till de skotska upplysningsmännen (Hume, Robertson, Stewart, Millar och Smith). Chydenius insats i den frihetstida svenska debatten kan knappast förstås utan att vi sätter in honom i ett sådant sammanhang. Och sedd i detta ljus var han otvivelaktigt en samtida och frände till Adam Smith.

Referenser

Berch, A, [1747], *Inledning til Almänna Hushållningen*. Stockholm.

Berch, A, [1749], *Tal om den Proportion, som de studerande ärfodra til de lediga beställningar i riket*. Stockholm.

Campbell, R H & Skinner, A S, [1981], *Adam Smith*. London.

Chydenius, A, [1765a], *Svar på den af kgl. Wetenscapsacademien förestälta frågan: Hwad kan wara orsaken at sådan myckenhet swenskt folk årligen flytta utur landet?* Stockholm.

Chydenius, A, [1765b], *Kallan til Rikets wanmägt*. Stockholm.

Chydenius, A, [1765c], *Den nationale winsten*. Stockholm.

Chydenius, A, [1765d], *Omständeligt svar på den genom trycket utkomne vederläggning af skriften kallad: källan till rikets wanmägt, jämte anmärkningar ofwer de wid samma källa anstalde Wattu-prof.* Stockholm.

Chydenius, A, [1766], *Rikets hjälp genom en naturlig finance-system*. Stockholm.

Chydenius, A, [1778], *Tankar om husbönders och tienstehions naturliga rätt*. Stockholm.

Chydenius, A, [1799a], "Svar på K Finska Hushållningssällskapets prisfråga om det finska landtbrukets upphjälpande". I Schauman, G, [1908].

Chydenius, A, [1799b], "Forslag til Lapmarkernas uphjelpande". I Schauman, G, [1908].

Furniss, E, [1920], *The Position of the Laborer in a System of Nationalism*. Reprint. New York 1965.

Heckscher, E F, [1929], "Anders Chydenius". *Svenskt Biografiskt lexikon*.

Heckscher, E F, [1936], "Anders Chydenius". Tryckt i Heckschers *Ekonomisk-historiska studier*. Stockholm.

Heckscher, E F, [1949], *Sveriges ekonomiska historia sedan Gustav Vasa*, del II:2. Stockholm.

Herlitz, L, [1964], "The Concept of Mercantilism". *Scandinavian Economic History Review*, vol 12.

Hobsbawm, E J, [1965], "The Crisis of the Seventeenth Century". I Aston, T (red), *Crisis in Europe 1560–1660*. London.

Hont, I & Ignatieff, M (red), [1983], *Wealth and Virtue: The Shaping of Political Economy in the Scottish Enlightenment*. Cambridge.

Liedman, S-E, [1986], *Den synliga handen*. Stockholm.

Magnusson, L, [1987], "The Language of Mercantilism. A Commentary". I Lowry, T (red), *Pre-Classical Economic Thought*. Boston.

Magnusson, L, [1989], "Korruption och borgerlig ordning. Naturrätt och ekonomisk diskurs i Sverige under Frihetstiden". Uppsala Papers in Economic History, nr 20.

Magnusson, L, [1991], "Anders Nordencrantz". I Jonung, C & Ståhlberg, A-C (red), *Ekonomporträtt*. SNS Forlag, Stockholm.

Palmén, G, [1880], *Politiska skrifter af Anders Chydenius*. Helsingfors.

Perrotta, C, [1991], "Is the Mercantilist Theory of the Favorable Balance of Trade Really Erroneous?". *History of Political Economy*, vol 23, s 301–336.

Petander, K, [1912], *De nationalekonomiska åskådningarna i Sverige*. Stockholm.

Schauman, G, [1908], *Biografiska undersökningar om Anders Chydenius jämte otryckta skrifter af Chydenius*. Helsingfors.

Schauman, G, [1910], *Studier i Frihetstudens nationalekonomiska litteratur. Idéer och strömningar 1718–1740*. Helsingfors.

Scheffer, C F, [1755], *Anmärkningar Wid Herr Commissarien Johan Fredric Krygers Tankar om Swenske Fabriquerne*. Stockholm.

- Smith, A, [1759], *Theory of Moral Sentiments*.
Edinburgh.
- Suviranta, B, [1923], *The Theory of the Balance of Trade in England*. Helsingfors.
- Uhr, C, [1963], *Anders Chydenius 1729–1803. A Finnish Predecessor to Adam Smith*. Meddelanden från Nationalekonomiska institutionen vid Handelshogskolan vid Åbo Akademi, nr 6.
- Wilson, C, [1969], "The Other Face of Mercantilism". I Coleman, D C (red), *Revisions in Mercantilism*. London.
- Wilson, C, [1965], *England's Apprenticeship 1603–1763*. New York.